

Söylem Göstergibilimi ve Duygu Değeri Açısından Türk Arma ve Yazıtlarında Hayvan Figürü

Animal Figures in Turkish Coat of Arms and Inscriptions in terms of Semiotic Discourse and Emotional Value

Mustafa ARSLAN

Uluslararası Karadeniz Üniversitesi, Gürcistan

Gökhan GÜL

International Burch University, Bosna Hersek

Özet: Bu çalışmada Türk arma ve yazıtlarında kullanılan büyük bir öneme sahip hayvan figürleri söylem göstergibilim ve duygu değeri açısından incelenmiştir. Göstergibilim bağlamında hayvan figürleri tarihi süreçten günümüze kadar farklı alanlarda önemli bir sembol olarak kullanılmış; ulaşım, savunma, tarım, yaşam, savaş, dini öğeler vb. sahalarda hayvan figürleri ön plana çıkmıştır. Türk arma ve yazıtları derinlemesine incelendiğinde de hayvan figürlerinin son derece sık kullanıldığı görülmektedir. Tarihi süreçte Türk arma ve yazıtlarında kullanılan hayvan figürleri veri olarak toplanarak gösterge bilim ve bunların ifade ettikleri duygular içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Türk tarihinde kurt, kartal, umay kuşu ve at sembollerinin sıklıkla farklı alanlarda kullanıldığı saptanmıştır. Bu hayvanların duygu değeri olarak daha çok gücü temsil ettiği anlaşılmaktadır.

Anahtar sözcükler: *Hayvan figürleri, duygu değeri, söylem göstergibilim, arma, yazıt*

Abstract: In this study, the animal figures of great importance used in Turkish coat of arms and inscriptions were examined in terms of discourse semiotics and emotional value. In the context of semiotics, animal figures have been used as an important symbol in different fields from the historical process to the present; transportation, defense, agriculture, life, war, religious items etc. animal figures came to the fore in the fields. When the Turkish coat of arms and inscriptions are examined in depth, it is seen that animal figures are used very frequently. Animal figures used in Turkish coats of arms and inscriptions in the historical process were collected as data, and semiotics and the emotions they expressed were evaluated with content analysis. According to the results obtained, it has been determined that the symbols of wolf, eagle, umay bird and horse are frequently used in different areas in Turkish history. It is understood that these animals represent more power in terms of emotional value.

Keywords: *Animal figures, emotional value, discourse semiotics, coat of arms, inscription*

Giriş

“Bir sözcüğün duygu değeri, o sözcüğün bağlam içinde çağrıştırdığı ruhsal anlamdır. Özellikle yazınsal metinlerde sözcüklerin duygu değeri metne ayrı, gündelik dilin dışındaki anlamlardan farklı bir duygusal değer katar” (Uçan, 2010:36). Bir hayvan figürünün duygu değeri de hayvanın taşıdığı özelliğinden dolayı yansıttığı insan vasfıdır. Yansıtılan vasıf insana özgü duyguların hayvan sembolü üzerinden aktarılmasıdır. Hayvanların fiziksel özellikleri bu bağlamda kimi alanlarda insanlar tarafından dikkat çekmek üzere kullanılmaktadır. Bireyler karşı tarafa beslediği sevgi, aşk, hoşgörü, kin, nefret vb. duyguları daha güçlü ifade edebilmek için hayvan sembolünü kullanmaktadır.

İnsanoğlu çok eski tarihlerden itibaren hayvanlarla birlikte yaşamaktadır. İnsan hayatını kolaylaştırması ve sürdürebilmesi için hayvanlara olan ihtiyacı daha ön plana çıkar. İnsanların farklı alanlarda hayvanlardan faydalanmaları sonucunda bireye bakan yönüyle kendine ait kimi özellikleri hayvanlarla özdeşleştirmiştir.

Doğanın bir parçası olan insan ve hayvan arasındaki ilişki kuşkusuz insanlık tarihi kadar eskidir. Milletlerin tarihi gelişim sürecinde yer alan ilkel toplayıcılık, avcılık, hayvancılık ve tarım gibi kültür basamaklarında oldukça yoğun olan insan hayvan ilişkisi, sanayi ve bilgi toplumu seviyesinde de (her ne kadar farklılık gösterse de) devam etmektedir. Sanayi ve bilgi toplumu basamaklarına kadar hayatının önemli bir kısmını hayvanlarla paylaşan insanın hayvanlarla olan ilişkisinin yoğunluğu doğal olarak aynı oranda dildeki kavram işaretlerine de yansımıştır (Mert, 2007:297).

Uçsuz bucaksız orta asya bozkırlarında göçebe bir yaşam süren Türk halklarının yaşamlarında at, evcilleştirilmiş yarı kurt-köpeği, kartal gibi hayvanlar öne çıkmaktadır. Türk halklarının hayvanlarla olan bu yakınlığı öyle ileri derecedeydi ki kimi hayvanlar aileden biriymiş gibi bir duruma gelmiştir. Çocukların yetiştirilmesinde, onlara ad verilmesinde, ata binmek, avda göstermiş oldukları başarı, kurtla olan mücadeleleri Türk yazın tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Türk boylarının kullanmış oldukları armalarda, oluşturdukları yazıtlarda söz konusu hayvanların sembollerinin ne derece yoğun olarak işlendiği görülmektedir.

Söylem göstergebilimi açısından Türklerin arma ve yazıtlarında kullandıkları hayvan figürlerinin değeri büyüktür. Köklü bir tarihi geçmişe sahip olan Türk halklarının tarihi süreçte hayvan figürlerine bağlı oluşturdukları sembollerin sayısı ve değeri yadsınamaz. Söylem gösterge bilim açısından söz konusu hayvan figürlerinin ifade etmiş oldukları anlamların, duygu değerlerinin incelenmesi, açıklanması bilim ve yazın dünyası adına önemli çalışmadır.

Yöntem

Araştırmanın Yöntemi

Türk yazın tarihinde büyük öneme sahip olan kurt figürü söylem göstergebilim ve duygu değeri bağlamında incelemeyi amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma kapsamında doküman incelemesi yöntemiyle veriler elde edilmiştir. Bailey (1982) doküman incelemesinin yedi özelliğini şu şekilde açıklar: “Kolay ulaşılamayacak özneler, tepkiselliğin olmaması, uzun süreli veya zamana yayılmış analiz, örneklem büyüklüğü, bireysellik ve özgünlük, (görelî) düşük maliyet ve niteliktir” (akt: Aydın, 2020:1476).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türk yazın tarihinde kullanılan tüm hayvan figürleri oluşturmaktadır. Doğal olarak tüm figürlere ulaşmak ve incelemek hem zaman hem de maddi açıdan olanaksız olduğundan bu çalışmada Gazneli Devletinin bayrağı, Göktürk Devletinin Bayrağı, Büyük Selçuklu Devletinin Arması, Özbekistan Cumhuriyeti Devlet arması, Kazakistan Cumhuriyeti Bayrağı, Türkmenistan Devlet Arması, KKTC Devlet Arması, Köl Tigin Heykeli, Bugut Yazıtı ve Namık İsmail'in Türk Devlet arması örneklem olarak alınmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Türk devletlerinin armalarında bulunan hayvan figürleri Türk yazın tarihi açısından da önemlidir. Bu açıdan hem göstergebilim hem de duygu değeri açısından hayvan figürleri ve temsil ettikleri anlamların saptanması için bu çalışmada 10 hayvan figürü incelenmiştir. Ulaşılan hayvan figürlerinin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. Bogdan ve Biklen (2007) içerik çözümlemesini sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik şekilde incelenmesi ve belli temalara göre düzenlenmesi olarak tanımlamıştır” (akt: Aydın, 2020:1476).

Bulgu ve Yorumlar

Söylem göstergebilim ve duygu değeri açısından Türk yazıt ve armaları üzerine yapılan analiz sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

1. Resim: Devlet Arması

“1925'te Maarif Vekâleti, farklı bir devlet arması belirlemek için bir yarışma düzenlemiş ve sonucunda ressam Namık İsmail'in arması birinci olmuştur. Türklerin simgesi olarak kabul edilen Bozkurt figürünün yer aldığı arma resmî olarak kayda geçirilmemiş ve hiç kullanılmamıştır” (Çakmak, 2018: 78). Bozkurt, Türk kültür tarihi açısından önemli bir semboldür. Kurdun güçlü bir hayvan olması ve Türk insanın bu bağlamda kurtla özleştirilmesi duygu değerini ifade etmektedir.

“Arma olarak kurt Göktürkler'de meydana çıkmaktadır. Göktürkler bayraklarının tepesine yerleştirdikleri bu kurtları altından yapmaktadırlar. Çin kaynakları da *bir dişi kurttan türediklerine inandıkları için bayraklarının tepesinde altından yapılmış bir kurt başı vardır* demektedir” (Durmuş, 1997: 43)

2. Resim: Bugut yazıtında bulunan “Kurttan süt emen çocuk” tasviri.

Çeşitli efsanelerde de anlatıldığı üzere kurttan süt emen farklı çocuk figürleri bulunmaktadır. Farklı kültürlerde de benzer efsanelere rastlamak mümkündür. Roma, sanat eserleri ve sikkelerinde çok yaygın bir şekilde ve benzer üslupta ortaya çıkan Romus ve Romulus olarak bilinen ikiz çocukların kurttan süt emme figürleri de dikkat çekmektedir (Çoruhlu, 2022). Duygu değeri olarak kurdun bir anne şefkati taşıdığı yönüne burada vurgu yapılmaktadır.

3. Resim: Köl Tigin Heykeli başındaki Umay kuşu tasviri.

Kültigin'e ait heykel başındaki yırtıcı kuş kabartması, boynuzlu ve kulaklı kartal veya atmaca hatta tepeli akbaba olarak da kabul edilmekle birlikte hüma veya simurg benzeri bir hayvan da olabilir. Hüma kuşunun tanrıça Umay ile bağlantısı, Kültigin kitabesindeki bu konuyla ilişkili Kültigin'e doğrudan bağlanan ifadeler Hüma kuşu olasılığını daha da güçlendirmektedir (Aral, 2012). Bu bağlamda Kültigin heykelindeki Hüma kuşunun aşk, sevgi duygu değerlerine denk geldiğini söylemek mümkündür.

4. Resim: Ortasında güvercin bulunan KKTC Devlet Arması

“Güvercin: Kanatları açık, uçuş pozisyonunda, başı yukarı doğru ve dik duruşta. Kıbrıs Türk halkının dünyaya açık vizyonunu ve daima ileri gitme, yükselme amacını” (LEFKOŞA/A.A, 2005) anlatmaktadır. Söylem göstergebilimi ve duygu değeri açısından bakıldığında güvercin ve ağzındaki zeytin dalı barışı sembolize etmektedir. Aslında bu figür ile KKTC yönetimi, Rum yönetimine barıştan yana bir mesaj vermektedir.

5. Resim: Armanın merkezine yerleştirilmiş at. Türkmenistan Devlet Arması

Türkmenistan'ın resmi devlet armasının ortasında bir at figürü bulunmaktadır. Bu atın adı Ahal Teke olup Türklere ait bir at türüdür. Ahal Teke atının 3000 yıl öncesinden evcilleştirilmiş olan at türü olduğu düşünülmektedir. Türk halkları arasında yaygın olan bu atın asil ve dik bir görünüşü vardır. Boynu uzun ince, omuzları dik, uzun bir sırtı, bacakları ile küçük sert bir kalçası vardır. Boynundaki saçları ipek gibi yumuşak ama azdır. Kulakları diğer atlarından uzun ve hafif orak şeklindedir. Ahal Teke atının gözleri badem şeklinde görünür. Vücudunda hafif metalik parlaklığı vardır. İnce ve yumuşak kılları ile asil hareketleri çok elastikidir. Hüner ve eğitim gösterilerinde kimi atların zorlandığı zor hünerleri kolayca yapabilirler (Türkçe Bilgi, 2022).

6. Resim: Kazakistan Cumhuriyeti Bayrağı.

Mavi renkli Kazakistan bayrağı dikdörtgen şeklindedir. Bayrağın ortasında parlayan güneşin altında kanatlarını açmış, uçmakta olan bir kartal vardır. Solundaki altın renkli şerit eski Altın Ordu devletini ve Kazakistan'a ait kültürü ifade eder. Bayrakta sözü geçen bu unsurlar sarı renklidir. Armanın merkezinde güneşin altında yer alan kanat açmış bozkır kartalı özgürlük ve bağımsızlığı simgelemektedir (MAPNALL, 2022).

7. Resim: Ortasında Umay kuşu bulunan Özbekistan Cumhuriyeti Devlet arması.

Bazı Türk lehçelerinde kumay, Anadolu Türkçesinde hüma/huma şeklinde söylenen Farsça hümâ/hümây adındaki mitolojik kuş, İslâmiyet öncesi Türk inançları içinde yer alan, hayat ağacı ile hayat suyu yanında üçüncü önemli motiftir. Ulaşamayacağı bir yer bulunmadığına inanıldığı için Oğuz boylarından Çepniler ile Oğuz hakanının hanımına ongun olmuştur. Hümâ her ne kadar efsanevî bir kuş ise de Orta Asya Türkleri arasında çok defa iyi cins av kuşlarına da kumay denilmiştir. Kaynaklarda belirtildiğine göre bu kuş, yedi kat göğe yükselip Allah'a ulaşmıştır (Kurnaz, 1998: 476-478).

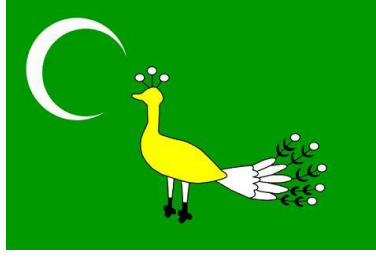
8. Resim: Çift başlı kartal. Büyük Selçuklu Devletinin Arması.

Göksu, (2016:119) yaptığı araştırmada “Başta sanat tarihçileri, arkeolog ve tarihçiler olmak üzere farklı disiplinlere mensup birçok araştırmacı, çift başlı kartalın eski Türk inançları, Türk mitolojisi, Türk sanatı ve Türk halk edebiyatında da mevcut olup İslamî dönemde dahi varlığını devam ettirdiğini ortaya koymuşlardır” sonucuna ulaşmıştır. Türk toplumları tarafından kartal, çift başlı kartal figürleri en çok kullanılan ikonografik öğelerden biridir. Çift başlı kartal figürü Selçuklularda devlet sembolü, hakimiyet alameti olarak kullanılmıştır.

9. Resim: Ortasında Kurt başı tasviri olan Göktürk Devletinin Bayrağı.

Göktürlere ait destanlarda kurt figürü her zaman ön plandadır. Kurt sembolü burada Türklerin çoğalışını temsil etmektedir. Destana göre Göktürk kağan sülalesi olan Aşına ailesinin atası bir dişi kurt idi. Ayrıca Oğuz Kağan Destanında bir ışık içinden çıkarak konuşan kurt, üç yerde Oğuz ordusuna yol göstermektedir. Göktürk kağanları, atalarının anısına saygı olarak, otağlarının önüne altından kurt başlı bir tuğ dikerlerdi. Böylece kurt başlı sancak, Türklerde kağanlık (hakanlık) alameti olmuştur (Altun, 2019).

10. Resim: Ortasında hilale bakan tavus kuşu. Gazneli Devletinin bayrağı.

“Gazneli Devleti’nin yeşil zemin üzerine sol üst köşede bir hilal ve ortasında tavus kuşu motifi olan bayrağının yeşil kısmının İslamiyeti ve doğuyu simgelediği hilalin ise hem Türklüğe hem de İslamiyet’e bir atıf olduğu düşünülmektedir”. Tavus kuşunun saltanatı simgelediği ve devletin gücünü gösterdiği kaynaklarda ifade edilmektedir (Okudan, 2020:53).

Sonuç ve Öneriler

Kimi toplumların kültür tarihlerinde coğrafyaya bağlı olarak kimi hayvanların onlar için önemli bir sembol haline geldiği anlaşılmaktadır. Türk kültür tarihinde belli başlı hayvan figürlerini temsil ettiği özellikler bakımından Türklerin kendileriyle özdeşleştirdikleri görülmektedir. Bunlar arasında kurdun önemli bir yeri bulunmaktadır. Kurdun gücü temsil etmesi buna bağlı olarak Türk soyunun kurttan türediğine dair destan ve hikayelerin Türk yazın tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Türk yazınında kurda verilen bu özelliklere bağlı olarak bugün Türkiye’de kimi aşırı milliyetçi siyasi oluşumların temel felsefesi haline gelmiş durumdadır. Bir hayvan figürünün bu kadar yüceltilmesi, kutsanması bazen mantıkla izah edilemeyecek durumlara yol açabilmektedir.

İkinci olarak at figürünün Türk kültür tarihinde önemli bir yer tuttuğunu ifade etmek gerekir. Göçebe bir geçmişe sahip olan Türk halklarının bir yerden başka bir yere taşınmalarında at bir vasıta olarak kullanılmıştır. Sürekli mücadele içinde olan Türk kavimleri savaşlarda atlardan çok ciddi şekilde yararlanmışlardır. Tarlanın işlenmesinde, yükün taşınmasında yine at ön plandadır. Hatta etinden ve sütünden de istifade etmişlerdir. Bu derece at ile sıkı bir ilişki içinde olan bir toplumun yazınında ve sanatında da atın yeri önemlidir. Bugün bile kimi Türki halklarda at bu saygınlığını sürdürmektedir. Atla bu kadar iç içe olan bir toplumun atlarla olan bağları sadece maddi olarak değil bir gönül bağına da dönüşmüştür. At ile olan bu tarihi bağların kültür, yazın, sanat ve medya alanında devam ettirilmesi ve yeni nesillere aktarılması umulur.

Üçüncü öne çıkan hayvan figürünün kartal olduğu görülmektedir. Bozkırda yaşayan Türki halklar kartalı her zaman avlamada kullanmışlardır. Bu amaçla kartal yetiştiriciliği özellikle Kazaklarda önemli bir yere sahiptir. Kartalın avlanırken ortaya koyduğu yırtıcılık, mücadele insana da sirayet etmektedir. Zor tabiat şartlarında ayakta kalmak, yaşamı devam ettirmek kartallardan insana geçmiş bir duygu olabilir. Hayvanlar içinde kuşların yeni nesillere tanıtılması, avlanma geleneğinin aktarılması bağlamında kartal özelinde çalışmalar yapılabilir.

Hayvan figürlerinin özellikle çocukların dikkatini çekmesi ve bu bağlamda çocukların okumasına yönelik yazılı ve görsel kaynaklarda kullanılması önemlidir. Tarihi, kültürel ve edebi geçmiş dikkate alınarak hayvanlar üzerinden yeni nesillerin karakter oluşumunda hayvan figürlerinden istifade edilebilir.

Kaynakça

- Altun, Z. (2019). Türk Kültüründe “Kurt Kavramı” Üzerine Bir İnceleme, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 8, (22) : 91
- Aral, B. (2012). Kültigin’in Heykel Başındaki Yırtıcı Kuş Tasvirinin Mahiyeti Hakkında, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(12), 29-39
- Aydın, İ. (2020). Sevinç Çokum’un Rozalya Ana Adlı Hikâyesinde Eşdizimsel Örüntü Görünümleri ve Kelimelerin Duygu Değeri Üzerine, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı*, 9(4), 1476
- Bailey, K. D. (1982). *Methods of social research (2nd ed.)*, New York : The Free Pres.
- Çakmak, S. (2018). Kimlik Oluşturma Sürecinde Türk ve Moğol Ulusal Sembollerin Tarihsel İzdüşümü, *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*, 1(1), 78
- Çoruhlu, Y. (2022). *Kurttan Türeme Efsaneleri İle İlgili Avrasya Tasvirleri Üzerine Düşünceler*, (Erişim Tarihi : 08.02.2022), <http://www.xxortacag.sakarya.edu.tr/pdf/63ycoruhlu.pdf>
- Durmuş, İ. (1997). Türklerin Kullandığı Armalar, *Milli Folklor*, 3(21), 43
- Göksu, E. (2016). Çift Başlı Kartal ve Selçuklular, *Usad*, 5, 117-141
- Kurnaz, C. (1998). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- LEFKOŞA /A. A (2005). KKTC'nin amblemi değişiyor, *Hürriyet Gazetesi* (14 Ekim).
- MAPNALL (2022). *Kazakistan Bayrağı*, https://www.mapnall.com/tr/national_flag/Kazakistan-bayra%C4%9F%C4%B1_259.html (Erişim Tarihi : 09.02.2022).
- Mert, O. (2007). Kazak Türkçesi'ndehayvan Adlarıyla Kurulan Atasözleri. *Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslar Arası Sempozyumu*, 21-23 Mayıs, Almatı.
- Okudan, G. (2020). *Siyasi, Kültürel Ve Ekonomik Politikalarıyla Bir Gazneli Hükümdarı Sultan Mahmud*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkçe Bilgi (2022). *Ahıl Teke atı*, https://www.turkcebilgi.com/ahal_teke_at%C4%B1#post (Erişim Tarihi : 09.02.2022).
- Uçan, H. (2010). Söylem Göstergelimi ve Duygu Değeri : Tevfik Fikret’in “Sitâyiş-İ Hazret-İ Padişâhî” ve “Sis” Şiirlerinde Sevgi ve Nefret, *Sosyal Bilimler Dergisi*, XII (2), 31-48.

Sorumlu Yazar Bilgileri:

Yazar ismi: Gökhan Gül

Bölüm: Türk Dili ve Edebiyatı

Fakülte: Eğitim ve Beşeri Bilimler

Üniversite, ülke: International Burch University, Bosna Hersek

Email: gokhan.gul@stu.ibu.edu.ba

Lütfen alıntılaysınız: Arslan, M., Gül, G. (2022). Söylem Göstergelimi ve Duygu Değeri Açısından Türk Arma ve Yazıtlarında Hayvan Figürü. *Türk Edebiyatları Araştırma Dergisi*, 3(1), 1-10. <https://doi.org/10.47580/tead.311>

Please Cite: Arslan, M., Gül, G. (2022). Animal Figures in Turkish Coat of Arms and Inscriptions in terms of Semiotic Discourse and Emotional Value. *Türk Edebiyatları Araştırma Dergisi*, 3(1), 1-10. <https://doi.org/10.47580/tead.311>

Alındı: Kasım 13, 2021 • Kabul: Haziran 15, 2022